

satılmaması (böyle olduğu takdirde ribâ için hile içeren bey'ü'l-îne haline gelir) şartıyla câiz kabul edildiği ifade edilmiştir. Yine Râbita'nın 2003 toplantısında alınan kararda (karar nr. XVII/2) bankaların gerçekleştirdiği tevruk işleminin câiz olmadığı açıkça ifade edilmiş, gerekçe olarak da malın müteverrika satılmasından sonra bir başka müşteriye banka tarafından satılması için vekâlet şartının bulunması, kabz şartının ihlâl edilmesi ve işlemin şekli bir muamele vasfı taşıması gibi sebepler zikredilmiştir. Ayrıca on beşinci dönem toplantılarında cevaz kararının mülkiyet, kabz ve damân gibi şartları taşıyan gerçek tevruk için geçerli olduğu belirtilmiştir. Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî 2007 toplantısında (karar nr. XIX/4) tevruk işleminin haram olan îne satışına benzediği için câiz görülmediği teyit edilmiş ve bu işlemin gerçek ekonomik işlemleri amaçlayan İslâm ekonomisinin hedeflerine uymadığı ifade edilmiştir (*Mecelletü'l-Mecma'i'l-fıkhiyyi'l-İslâmî*, bk. bibl.).

Dünyada faizsiz bankacılık sektöründe uygulanacak standartları belirleme rolüne sahip temel kurumlardan biri olan Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâcaa li'l-müessesâtî'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye, 2006'da yayımladığı 30 numaralı standartta tevruk işleminin câiz görülmesi için şu temel şartların yerine getirilmesi gerektiğini belirtmiştir: Malın mevcut olması ve satıştan önce satıcının mülkiyetinde bulunması, malın altın, para veya para cinsinden bir şey olmaması, malın satıcının diğer mallarından ayrılacak şekilde tayin edilmesi, mal elde değilse vasfını anlatmak veya numunesini göstermek suretiyle tanıtılması, hakiki veya hükmi bir yolla kabzedilmesi, -haram olan îne satışına düşmemek için malın üçüncü bir tarafa satılması ve bu malın şart, anlaşma yahut örf yoluyla satıcıya geri dönmemesi, malın vadeli alım akdi ve peşin satım akdi arasında bir bağlantı bulunmaması, müşterinin satış konusunda kurumu vekil etmemesi (ancak sistem buna izin vermiyorsa kabz şartıyla mümkün olabilir), kurumun müşteriye sattığı malı müşteri adına satacak üçüncü bir taraf için vekâlet düzenlememesi, satın alınan malı müşterinin kendisinin veya kurum dışında bir vekilin satması (*el-Me'âyrü's-şer'iyye*, s. 412). 2009'da tevruk işleminin ele alındığı Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî toplantısında benimsenen nihâi kararda işlemin doğal bir şekilde gerçekleşip gerekli şartları taşıdığı takdirde câiz olduğu ifade edildikten sonra banka tevrukunun câiz kabul edilmedi-

ği, zira taraflar arasında -açıkça, zimnen veya örfen- yapılan anlaşmanın zimmet-tekenden daha fazla peşin para (faiz) elde etme amacına yönelik bir hile içerdiği belirtilmiştir (karar nr. 179 [XIX/5]; *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmiyyi'd-düvelî*, XIX/3 [2013], s. 873-874; *Qarârât ve tavsiyyâtü*, s. 581). Avrupa Fetva Heyeti de aynı yıl konuyu ele almış, tevrukla ilgili Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî ve Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî kararlarını benimsediğini belirtmiştir (Ali Muhyiddin Ali Karadâği, s. 236-237).

Sonuç olarak banka tevrukunun uygulamada alınan tedbirlerle şekli bir işlem haline geldiği ve faizsiz finans kurumlarının faizli bankalardan farklı olduğu düşüncesine gölge düşürdüğü görülmektedir. Nitekim yapılan eleştirilerde bu işlemin ekonomik bir katkı sağlamadığı, güven sarsıcı olduğu, mahallî piyasalara bir fayda vermediği ve aslında bir yatırım yahut finansman yolu olmadığı dile getirilmektedir (Muhammad Ayub, s. 350; *el-Me'âyrü's-şer'iyye*, s. 413; Ali Muhyiddin Ali Karadâği, s. 6, 22; Münzir Kahf – İmâd Berekât, s. 1227).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "vrk" md.; Fîrûzâbâdi, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, "vrk" md.; Buhûti, *Keşşâfü'l-kınâ*, III, 186; Mustafa es-Süyûtî, *Me'alîbü üli'n-nuhâ fi şerhi Çâyeti'l-müntehâ* (nşr. M. Zühreyyî Şâviş), [baskı yeri yok] 1415/1994, III, 62; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (nşr. Hüsameddin b. M. Sâlih el-Ferfûr), Dimaşk 1421/2000, XV, 567-572; Ahmed Fehd Reşîdî, *Ameliyyâtü'l-tevruk ve ta'tbikâtüha'l-iktisâdiyye fi'l-maşârifü'l-İslâmiyye*, Amman 2005; Muhammad Ayub, *Understanding Islamic Finance*, West Sussex 2007, s. 350; *Nedvetü'l-tevruk ve't-tevrük beyne's-şer'ati'l-İslâmiyye ve't-ta'tbiki'l-mâliyyi'l-mu'âşir* [9 min zilka'de 1428 h el-mu'âfîk 19 min nuvemr 2007 m], Kahire, ts. (Câmiatü'l-Ezher Merkezü Sâlih Abdullâh Kâmil li'l-iktisâdi'l-İslâmî); *el-Me'âyrü's-şer'iyye* (Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-mürâcaa li'l-müessesâtî'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye), Menâme 1431/2010, s. 409-413; *Qarârât ve tavsiyyâtü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmiyyi'd-düvelî 1406-1432/1985-2011* (nşr. Ahmed Abdülalîm Ebû Aliyû), Cidde 1432/2011, s. 580-581; Ali Muhyiddin Ali Karadâği, *et-Tevrukü'l-maşrafi beyne't-tevrukü'l-mundâbi' ve't-tevrukü'l-münazzam: Dirâse fıkhiyye mu'ârene*, Beyrut 1432/2011, s. 6, 22, 26-44, 236-237, 238-240; Abdullah b. Süleyman el-Menî, "et-Te'şîlü'l-fıkhi li't-tevruk fi çav'î'l-ihtiyâcâtü't-temvîliyyeti'l-mu'âşira", *Mecelletü'l-Buhûşü'l-İslâmiyye*, sy. 72, Riyad 1425/2004, s. 351-382; *Qarârâtü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî 1977-2004/1398-1424*, Mekke 1424/2004, s. 320-321, karar nr. XV/5; *Mecelletü'l-Mecma'i'l-fıkhiyyi'l-İslâmî*, XV/17, Mekke 1425/2004, s. 287-289; XVIII/20 (1426/2005), s. 413-415; XX/23 (1428/2007), s. 355-356; Abdullah b. Muhammed es-Saîdî, "et-Tevruk kemâ tecrîhi'l-maşârifü'l-İslâmiyye", a.e., XV/18 (1425/2004), s. 173-224; M. Emîn ed-Darîr, "Hükümü't-tevruk kemâ tecrîhi'l-maşârif

fi'l-vaqti'l-hâzır", a.e., XV/21 (1427/2006), s. 63-94; "et-Tevruk: Haqîkatüh ve envâfuh (el-Fıkhiyyü'l-ma'rûf ve'l-maşrafiyyü'l-münazzam)", *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmiyyi'd-düvelî*, XIX/3, Cidde 1434/2013, s. 7-874 (birçok ilim adamının tevrukla ilgili tebliğlerine yer verilmiştir); Münzir Kahf – İmâd Berekât, "et-Tevruk fi't-ta'tbiki'l-mu'âşir", *el-Mü'temerü'l-ilmî es-senevî er-râbi' 'aşer li'l-mü'essesâtî'l-mâliyye el-İslâmiyye* (Câmiatü'l-imârâti'l-Arabiyyeti'l-müttehide), s. 1217-1250 (http://slconf.uaeu.ac.ae/prev_conf/2007/proceeding/45.swf) (12.01.2016); "Tevruk", *Mv.F*, XIV, 147-148.

İSMAIL CEBECİ

TEZKİRETÜ'İ-KURTUBÎ

(تذكرة القرطبي)

Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin
(ö. 671/1273)
ölüm ve âhîret ahvaline
dair eseri.

Tam adı *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhîre*'dir. Kurtubî mukaddimede eserin yazılış amacını nefsi için öğüt, ölümden sonra sâlih amel şeklinde belirtir ve muhtevasını kısaca tanıtır. Müellif, bu eserde ele aldığı konularla ilgili anlaşılması zor ifadeleri açıklamaya, az kullanılan lafızları izah etmeye ve bazı hadisleri şerh etmeye çalıştığını söyler. Ona göre bu hususta önemli olan Hz. Peygamber'in sözlerinin doğru anlaşılmasıdır. Müellif *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Şur'ân* adlı tefsirinde bu eserine atıfta bulunmuş (meselâ bk. I, 137, 378; II, 193, 241), böylece kitabın kendisine nisbetini teyit etmiştir. *et-Tezkire*'de sistematik bir plan uygulanmayı mukaddimede belirtildiği üzere eser bablara (291 bab) ve bazı bablar da fasillara ayrılmıştır. Bablar bir bütün halinde göz önüne alındığında kitabın üç ana bölümünde oluştuğu söylenebilir. İlk bölümde ölüm ve kabir hayatını ilgilendiren hususlar, ikinci bölümde âhîret ahvali, üçüncü bölümde kıyamet âlâmetleri ve büyük kargaşalıklar (eşrât-ı saat ve melâhim) konu edilmiştir.

Eserin birinci bölümünde ölümü temenni etmeme, fakat onun için hazırlık yapma, dünyaya kapılmama; ölünün arkasından ağlamanın meşrû olup olmadığı, ölüm acıları, ölüm anında kelime-i şehâdetin telkini, Cenâb-ı Hak'tan dünyadan imanı ayrılanın istenmesi, Azrâil'in geliş, tövbe kapısının kapanışı; bedenden çıkan ruhun nereye gittiği, semada ruhların birbiriyle karşılaşması; ölünün defni ve bu esnada Kur'an okumanın hükmü, ölümlerin kabirde birbirini ziyaret etmesi, kabrin ölüyü sıkması, yakınlarının kendisi için

ağlamasından acı duyması, Münker ve Nekir'in sorgulaması gibi konular anlatıldıktan sonra bunlara açıklama niteliğinde altı fasla yer verilir. Bu çerçevede ruhla nefsin ayrı şeyler değil aynı şey olduğu, kabir azabının bir imtihan sayıldığı, bu arada çocukların da kabir sualiyle karşılaşacağı, kabrin cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur oluşunun yorumu, kabir ehline âhiretteki yerlerinin gösterilmesi, peygamber ve şehidlerin cesetlerinin kabirde çürümediği gibi konular sıralanır (s. 4-200). İkinci bölümde ikinci defa sûra üfürülmesi, ölülerin diriltmesi (ba's), arasât meydanında toplanması (haşr), şefaât, amelilerin tartılması, insanların sorguya çekilip haklı ile haksız arasında hüküm verilmesi (mîzan-kisâs), havz-ı kevser, a'râfta kalanlar, sırat, cennet ve cehennem, müminlerin Allah'ı görmesi (rû'yetullah), müslüman ve müşrik çocuklarının âhiretteki konumu gibi hususlar ele alınır (s. 200-605). Üçüncü bölümde fitnelerin kıyamete yakın dönemde yağmur taneleri ve deniz dalgaları gibi ortaya çıkması, Hz. Osman ile Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi, yaşanacak çeşitli kargaşalıklar, bazı şehirlerin füzileti ve fethi, mehdî, deccâl, nüzûl-i İsâ, Ye'cûc ve Me'cûc, dâbbetü'l-arz, güneşin batıdan doğması gibi olaylara yer verilir (s. 606-800). *Tezkiretü'l-Ḳurṭubî* Cenâb-ı Hak'tan müslüman olarak ölmeyi, şehidler ve sâlihlerle beraber haşredilmeyi, kurtuluşa eren müttakiler arasında bulunmayı ve bu eserin lutf-i ilâhîye mazhar olmasını talep eden bir niyazla sona erer.

Kurtubî, Eş'ariyye mezhebine bağlı olup eserinde bu mezhebin âlimlerinden Bâkılânî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Ebû İshak el-İsferâyînî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. İbrâhim el-Kalânîsi, Fahreddin er-Râzî ve İbn Atıyye gibi şahsiyetlerden faydalanmış, onların konuyla ilgili görüşlerini benimsemiştir. Ancak rivayetleri kaydederken inanç hususunda gösterilmesi gereken hassasiyeti tam olarak göstermemiş, birçok zayıf, hatta uydurma rivayete ve İsrâiliyat türü haberlere yer vermiştir. Eserin ilmî neşrini gerçekleştirenlerden Ebû Süfyân Mahmûd b. Mansûr el-Bestavîsi bu tür rivayetlere kendi mukaddimesinde işaret etmiştir. *et-Tezkire*'de ayrıca başta *Kütüb-i Sitte* ile İmam Mâlik'in *el-Muvaḫḫaṭ*'ı, Dârimî'nin *es-Sünen*'i ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i olmak üzere muteber hadis kaynaklarından nakiller yapılmıştır. Ancak Kurtubî'nin bu eserinde kaydettiği bazı görüşlere kelâmcılar itibar etmemiştir.

et-Tezkire'nin çeşitli ilmî neşirleri gerçekleştirilmiştir. Örnek olarak Ahmed Hicâzî es-Sekkâ'nın Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye'deki neşri (Beyrut 1405/1985), Dârü'l-fikr'de yapılan diğer bir neşir (baskı yeri ve tarihi yok), Seyyid el-Cemîlî ile (Kahire-Beyrut 1407/1987) Ebû Süfyân Mahmûd b. Mansûr el-Bestavîsi'nin (Medine 1417/1997) iki cilt halindeki neşirleri zikredilebilir (diğer baskıları için bk. Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân, s. 133). Eserin özellikle Bestavîsi neşrinde hadislerin tahrîci ve tenkidi yapılmış, zayıf ve uydurma rivayetlere, menkıbe ve İsrâiliyat türü nakillere dikkat çekilerek bunlara dayanan yanlış inançlara işaret edilmiştir. Bu olumlu tesbitler göz önüne alındığında müellifin te'villeri dolayısıyla bazılarınca bid'atçılıkla suçlanmasının tasvip edilemeyeceği anlaşılır. *et-Tezkire*, Abdülvehhâb eş-Şarânî tarafından *Muhtaşaru Tezkireti'l-Ḳurṭubî* adıyla ihtisar edilmiştir (Kahire 1898). Şarânî bu eserinde *et-Tezkire*'de mevcut 291 babı 219'a indirmiş, Kurtubî'nin kitabındaki fasılları kaldırmış ve gerekli bilgileri bab içinde vermiştir. Şarânî ayrıca Kurtubî'nin eserindeki ölüm ve âhiretle doğrudan ilgili olmayan hususları, az kullanılan kelimelerin açıklamalarını, zor anlaşılabilir ifadelerin izahlarını, dil bilgisi tahlil ve değerlendirmelerini, kıssa ve menkıbeleri çıkarmıştır (T trc. Hasan Tahsin Emiroğlu, *Kısaltılmış Tezkire-i Kurtubî*, Konya 1995). *et-Tezkire*'nin Dârü'l-fikr baskısının iç kapağında Şarânî'ye nisbet edilen söz konusu muhtasarın ona ait olmadığı şeklinde bir iddia ileri sürülmüşse de herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Eseri M. İbrâhim Sâlim de *Yevmü'l-fevzi'l-ekber* adıyla özletmiş (Kahire 1405/1984), Celâleddin es-Süyûtî *Şerhu's-sudûr fi şerhi ḥâli'l-mevtâ fi'l-ḳubûr* isimyle şerhetmiş (Kahire 1309, 1329), *Kitâbü'l-Berzah* diye meşhur olan bu şerh Farsça'ya çevrilmiştir (Lahor 1871). *et-Tezkire*'ye Abdüsselâm b. İbrâhim el-Lekânî de *Hâşiye 'alâ Tezkireti'l-Ḳurṭubî* adıyla bir hâşiye yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kurtubî, *el-Câmî*⁶, I, 137, 378; II, 193, 241; a.m.f., *et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhire* (nşr. Ebû Süfyân Mahmûd b. Mansûr el-Bestavîsi), Medine 1417/1997, I-II; *Keşfü'z-zunûn*, I, 390; Brockelmann, *GAL*, I, 529; *Suppl.*, I, 737; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 129; Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân, *el-İmâmü'l-Ḳurṭubî şeyhu e'immeti'l-tefsir*, Dimaşk 1413/1993, s. 133; Tayyar Altıkulaç, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXVI, 455-457; Metin Yurdagör, "Lekânî, Abdüsselâm b. İbrâhim", a.e., XXVII, 130.

İLYAS ÇELEBİ

TITVÂNÎ

(bk. İBN TÂVÎT *et-TITVÂNÎ*).

TITVÂNÎ, Muhammed Dâvûd

(محمد داود التطواني)

Muhammed b. el-Hâc Ahmed
b. Dâvûd
et-Titvânî el-Endelûsî
(1901-1984)

Faslı fıkıh âlimi,
tarihçi ve gazeteci.

12 Zilhicce 1318'de (2 Nisan 1901) Fas'ın Titvân şehrinde Endülüs asıllı bir fakihin oğlu olarak doğdu. 1912 yılından itibaren babasından ve başta Muhammed b. TâvîT et-Titvânî ve Muhammed b. Muhammed el-MerîT et-Titvânî olmak üzere şehrin önemli âlimlerinden dinî ilimler tahsil etti. Özellikle fakih ve tarihçi Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed er-Ruhûnî ve fakih Ahmed ez-Zevâkî'nin derslerine devam etti. 1920'de babası tarafından Fas şehrine gönderildi. Karaviyyin Üniversitesi'nde iki yıl okudu, Ahmed b. Hayyât, Ebû Şuayb ed-Dükkâfî ve Muhammed b. Arabî el-Alevî gibi âlimlerden ders aldı. Titvân'a döndükten sonra adliye teşkilâtında çalışmaya başladı. Muhammed b. Abdülkerîm el-Hattâbî'nin sömürgecilere karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesi sırasında *el-Ehrâm* gazetesinin muhabirliğini yaptı. 1925'te arkadaşlarıyla birlikte Kuzey Afrika'da himaye döneminde öğretim dili Arapça olan ve modern usulde öğretim yapan, sömürge yönetiminden bağımsız el-Medresetü'l-ehliyye'yi kurdu ve müdürlüğünü üstlendi. Kuzey Mağrib'de millî hareketin, kültürel uyanışın ve millî gazeteciliğin öncülüğünü yapanların çoğu buradan mezun oldu; bunlar Hizbü'l-İslâhî'l-vatanî'nin kurucuları ve yöneticileri arasında yer aldı. Titvânî'nin gayretleri neticesinde 1928'den itibaren Titvânlı öğrencilerin Nablus ve Mısır gibi ilim merkezlerine gönderilmesiyle Doğu İslâm dünyasına kültürel ve siyasal açılım gerçekleşti. Aynı yıl içinde arkadaşlarıyla birlikte Titvân'daki ilk büyük matbaa şirketini kurdu. Kuzey Afrika'da istiklâl mücadelesinin ve bağımsızlık düşüncesinin yayılmasında büyük rol oynadı.

1930'da Fas'ın İspanya himayesindeki bölgesinde İslâmî öğretimin ıslahı için kurulan heyete üye seçildi ve heyet adına ıslah projesini hazırladı. Bu yıllarda Fas şehrine giderek Allâl el-Fâsi ve Muhammed b. Hasan el-Vezzânî ile gizli toplantılar yaptı.